

EDICIJA AΣΦAΛEIA
Knjiga V

**SUPROTSTAVLJANJE
SAVREMENOM ORGANIZOVANOM
KRIMINALU I TERORIZMU**

IV

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
BEOGRAD, 2013

EDICIJA AΣΦAΛEIA
Knjiga V

Izdavač
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, Cara Dušana 196, Zemun

Za izdavača
Prof. dr GORAN MILOŠEVIĆ
dekan Akademije

Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr SAŠA MIJALKOVIĆ
rukovodilac naučnoistraživačkog projekta

Urednici
Prof. dr SAŠA MIJALKOVIĆ
Doc. dr OLIVER LAJIĆ, sekretar projekta
Mr ZORAN KESIĆ, sekretar projekta
MARIJA POPOVIĆ, MA, sekretarka projekta
Prof. dr SLAVIŠA VUKOVIĆ

Recenzenti
Prof. dr RADOMIR MILAŠINOVIĆ
Dr JOVAN ĆIRIĆ, naučni savetnik
Dr MARKO NIKOLIĆ, naučni saradnik

Lektori
Iva Pivljaković
Gorana Perić

Prelom
Jelena Panić

Tiraž
200 primeraka

Štampa
JP „Službeni glasnik“

©2013 Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

ISBN 978-86-7020-267-2

This book (thematic collection of papers) is the result of the realisation of the Scientific Research Project entitled „Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations“. The Project is financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (No 179045), and carried out by the Academy of Criminalistics and Police Studies in Belgrade (2011–2014). The leader of the Project is Associate Professor Saša Mijalković, PhD.

TERORIZAM I GLOBALIZACIJA

Mario Reljanović

Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu

Apstrakt: U teoriji ne postoji konsenzus o pojmu globalizacije, baš kao ni o pojmu terorizma. Pa ipak, ova dva fenomena su usko povezana. Obično se govori o terorizmu kao jednoj od glavnih prepreka globalizaciji društva. Čini se da je njihov međusobni odnos komplikovaniji i da obuhvata više dimenzija koje uključuju i bezbednost i upotrebu sile, ali i jezičke, kulturne, religijske i druge interakcije među ljudima koje stvaraju, ili rastvaraju, globalno društvo. Globalizacija je zato u ovoj analizi obrađena iz ugla odnosa zapada i istoka, u pokušaju da se shvati način na koji se različite civilizacije doživljavaju, ali i okupljaju, oko zajedničkih ideja i ideala. Stvaranje nadnacionalnih komponenata izuzetno je važno za globalizaciju. Važne su, međutim, i individualne akcije država i grupa država, naročito u regionu u kojem je nastao savremeni terorizam, na Bliskom i Srednjem istoku. Otud se analiza fokusira na različite konkretne probleme koji su posledica delovanja ili nametanja globalizacije, socijalno-ekonomskim posledicama u onim državama koje se osećaju izuzete od ovog procesa, kao i mogućnostima da se na širenje savremenog terorizma utiče nevojnim sredstvima, u pravom duhu tolerancije i ljudskih prava na kojima je ideja globalizacije i prihvaćena kao civilizacijsko dostignuće.

Ključne reči: globalizacija, terorizam, globalna bezbednost, međunarodni režimi, spoljna politika SAD, ljudska prava

Pojam globalizacije

Globalizacija je jedan od pojmova za koje se može konstatovati da su dosta obrađivani u literaturi, ali se ne može reći da je postignuta saglasnost autora o njihovoj sadržini. Tako je globalizacija definisana kao „integracija svetske ekonomije“ (Gilpin, 2011: 17), „deteritorijalizacija i jačanje supranacionalnih veza između ljudi“ (Scholte, 2011: 17), pa čak i kao „kompresija prostorne i vremenske dimenzije“ (Harvey, 1989: 17).

Fridman globalizaciju vidi kao „dinamičan, tekući proces koji podrazumeva neumoljivu integraciju tržišta, nacija-država i tehnologija u do sada neviđenoj meri, i koji omogućuje da pojedinci, korporacije i zemlje dalje, brže, dublje i jeftinije nego ikada ranije dopiru do čitavog sveta“ (Friedman, 2012: 23). Složenije

definicije raščlanjuju globalizaciju na sastavne elemente: praktično brisanje granica i prepreka za zajedničke političke, ekonomske i socijalne aktivnost pojedinaца, grupa i država širom sveta; povezanost i zavisnost u delovanju u svim sferama društva; ubrzavanje interakcija, transporta, komunikacija i razmene ideja; jačanje svesti o globalizmu kao jedinstvenom prostoru koji deli čovečanstvo u celini (McGrew, 2011: 18).

Zurn globalizaciju posmatra kao iskorak dalje u odnosu na međuzavisnost država – dok međuzavisnost podrazumeva zajedničko delovanje nezavisnih jedinica na prevazilaženju (spoljnih) problema koje kao jedinice ne bi mogle da reše, globalizacija je kvalitativno drugačija jer se saradnja zasniva na želji da se jedinice u pitanju približe ne samo na *ad hoc* principu, upućene jedna na drugu zbog spoljne potrebe ili opasnosti, već radi trajnije saradnje i povezivanja u jedinstvenu celinu (Carlsnaes, Risse, Simmons, 2010: 235).

Navedene definicije polaze od različitih aspekata globalnog povezivanja ljudi, država, nacionalnih i nadnacionalnih subjekata u drugoj polovini XX i početkom XXI veka. Međupovezanost i međuzavisnost osnovni su elementi globalizacije. Ona može biti posmatrana sa ekonomskog, vojnog, pravnog, ekološkog, kulturološkog, socijalnog aspekta (McGrew, 2011: 21). Organizacije koje povezuju ljude na nadnacionalnom nivou nisu samo ekonomske, političke i vojne, kako se tradicionalno posmatralo međunarodno udruživanje, već se šire kroz aktivizam, civilno društvo, kulturnu i obrazovnu razmenu.¹ Ipak, kako god da se analizira, zajednička komponenta globalizacije jeste brža razmena informacija i izuzetno dinamična interakcija među pojedincima i grupama širom sveta, nezavisno od jezika. Globalizacija se dakle može i mora posmatrati kao pozitivan proces, koji ima za posledicu povezivanje ljudi širom sveta bez presedana u ljudskoj istoriji.

Postoje, međutim, i naličja ovakvog približavanja. Dok jedni autori naglašavaju i hvale nastanak globalnog transnacionalnog građanskog društva, drugi naglašavaju rast transnacionalne kapitalističke hegemonije (Carlsnaes, Risse, Simmons, 2010: 255). Tehnologija, ekonomija i politika jesu tri pokretača modernih svetskih tokova i „motor“ na kojem se globalizacija širi (McGrew, 2011: 22). Međuzavisnost je došla do takvih razmera da se nijedna ozbiljna nacionalna vlast ne može izolovati iz procesa koji predstavljaju odraz globalizacije, a koji joj sasvim izvesno mogu doneti različite koristi kroz trgovinu, investicije, saradnju, udruživanje. Tradicionalisti i konzervativci ipak na koncept otvaranja države prema drugim državnim, nedržavnim i nadržavnim akterima svetske ekonomije i politike, ne gledaju kao na šansu već kao na opasnost urušavanja koncepta države-nacije koji preovlađuje u međunarodnoj politici od XVII veka.² Potom, u podeli uloga u globalnom društvu

¹ Na primer, 2003. godine je protiv vojne intervencije u Iraku protestovalo oko 45.000 različitih nevladinih organizacija iz svih krajeva sveta.

² Valjalo bi napomenuti da takvi strahovi nisu opravdani i da globalizacija ne podrazumeva nestanak države već prekomponovanje njenih uloga i položaja u odnosu na pojedinca. Kako je Đ. Tasić zaključio još pre Drugog svetskog rata: „U ovom času nalazimo se pred dilemom: nacionalizam ili internacionalizam. Odlučiti se za nacionalizam znači ne poznavati rezultantu koja je određena uređenjem civilizacije, ekonomije, društvenog života savremenog sveta. To nije samo prepreka na putu za progres, već i zavet na propast i smrt ovog sveta koji, uprkos svemu, zaslužuje da postoji“ (Tasić, 2002: 93).

postoje nacije i države koje su se pozicionirale ispod očekivanja – one su zanemarene ili su dobile daleko manje povoljnosti od očekivanih, a možda i zasluženih. Konačno, posebna struja kritičara poistovećuje globalizaciju sa „amerikanizacijom“ (Mojsi, 2012: 24). Činjenica je da je ideja globalizacije proistekla iz zapadnog sveta, zapadnjačkog načina života; takođe je sasvim izvesno da globalizacija nosi ideje koje su karakteristične za Evropu i Ameriku, a ne moraju se nužno poistovetiti sa vrednostima i idealima u drugim delovima sveta. Ovakvo shvatanje je pojednostavljeno i pretpostavlja da Evropa i Amerika diktiraju uslove globalizacije. To je možda donekle tačno u kulturološkom smislu gde prednjače ideje SAD i zapadnog sveta, ali nikako se ne može reći za ekonomski i sociološki uticaj – jednostavno, svaka država i nacija mogu pronaći svoje mesto u globalnom svetu i istovremeno zadržati svoje posebnosti koje ih izdvajaju od drugih. Smisao globalizacije izvan ekonomskih tokova upravo i jeste u tome da se posebnosti očuvaju i podele sa ostatkom sveta.

Jedan od važnijih aspekata globalizacije jeste međunarodno pravo. Sistem međunarodnih normi postao je poslednjih nekoliko decenija veoma usložen. Dok je tradicionalno međunarodno pravo karakterisala činjenica da ga usvajaju države i da su one centralni subjekti njegovog sprovođenja i nadzora nad poštovanjem međunarodnih normi, danas stvari stoje drugačije. Jedan od osnovnih zamajaca globalizacije bilo je jačanje koncepta ljudskih prava, stavljanje pojedinca u fokus međunarodne norme. Potom, kao posledica kvalitetnije i intenzivnije saradnje država javljaju se različite međunarodne organizacije koje oblikuju tzv. međunarodne režime. Ovi režimi se uspostavljaju usvajanjem međunarodnih pravila pod okriljem međunarodnih organizacija (najčešće u formi multilateralnih međunarodnih ugovora) na čije se poštovanje države obavezuju kako na unutrašnjem tako i na spoljnom planu. Postoji čitav niz međunarodnih režima koji se tiču ekologije, nuklearnog naoružanja, međunarodne trgovine, prava mora, pravila oružanih sukoba, itd. Takođe, međunarodne režime mogu oblikovati i međunarodne nevladine organizacije strukovnog karaktera, dok se druge međunarodne nevladine organizacije bave nadzorom nad sprovođenjem postojećih međunarodnih režima. Ovakva povezanost različitih aktera, koji uključuju i formiranje svetskog javnog mnjenja o pojedinim važnim pitanjima (npr. ljudska prava i humanitarno pravo, ekologija, nuklearno naoružanje) naveli su neke autore da spekuliraju o tome da li međunarodno pravo prerasta u *supranacionalno pravo* (Reus-Smith, 2011: 280–292). *Supranacionalno pravo* je ipak van svake sumnje za sada aktuelno samo u Evropi, unutar zemalja Evropske unije koja predstavlja dosadašnji vrhunac interkonekcije država. Države pritom zadržavaju svoju suverenost ali svesno i voljno jedan njen deo prepuštaju nadnacionalnim nivoima odlučivanja u kojima i same učestvuju.³

³ Čini se da je još uvek rano govoriti o supranacionalnim režimima u oblasti bezbednosti. Na primer, zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije dovela je, između ostalog, do usvajanja niza političkih dokumenata i – moguće je tako posmatrati – formiranja supranacionalnog režima koji se bavi borbom protiv terorizma. Države su povezane sa istim ciljem i u okviru NATO-a. Međutim, i pored ovih formalnih veza, svaka od njih je potpuno slobodna da samostalno odlučuje o antiterorističkim merama i učešću u zajedničkim bezbednosnim i vojnim poduhvatima, u okviru kampanje suzbijanja terorizma. Nema dakle osnove da se govori o funkcionalnom supranacionalnom

Postavlja se pitanje da li je međunarodno pravo zaista globalno privaćeno kao civilizacijsko dostignuće, ili je samo izraz dominacije zapadnog shvatanja života, morala i pravde? Činjenica je da se savremeno svetsko društvo fokusira na probleme koji su od globalne važnosti. Međunarodno pravo nastalo je kao izraz pragmatične potrebe da se uredi određeni odnosi između suverenih entiteta, pa su prva pravila bila vezana za trgovinu, transport i slično. Ovi režimi postoje i danas, naravno na daleko detaljnijem i kompleksnijem nivou. Potom, regulisana su pravila opštenja između država, njihovih interakcija i dozvoljenih i nedozvoljenih aktivnosti, među kojima su najvažnija pravila o neupotrebi sile u međunarodnim odnosima, zabrani agresivnog rata i kolektivnoj bezbednosti. I ova pravila su danas aktuelna i predstavljaju zajedničku baštinu čovečanstva, u smislu civilizacijskog dostignuća celog ljudskog roda a ne samo jednog ili nekoliko regiona koji su ih nametnuli ostatku sveta. Konačno, međunarodno pravo danas sadrži i niz odredaba koje se tiču međunarodnog prava ljudskih prava. I one se smatraju opšteprihvatljivim, čak i delom *ius cogensa*. Međutim, postkolonijalno doba je obeleženo veoma brzim tempom globalizacije na koji su države različito reagovala, uključujući i potpuno odbacivanje pojedinih integracionih procesa, zbog čega su naišle na osudu i nipodaštavanje zapadnog sveta. Zbog toga, nisu retke kritike koje globalizaciju poistovećuju sa pokušajima neokolonijalizacije. Ova teza se ipak može prihvatiti samo uslovno i u veoma ograničenom kontekstu – u nastavku teksta će biti detaljnije analizirano da li su siromaštvo i poniženje doveli do pojave savremenog terorizma, kao i koliko globalizacija negativno utiče na globalnu bezbednost.

Dakle, iako su kritike sadržine i ideje globalizacije uglavnom formalnog i akademskog tipa (najbolji primer takvog pristupa je Kina) one nisu sasvim bez osnova i zasnivaju se i na realnosti, tj. na percipiranju globalizacije iz ugla onih koji do sada u procesu globalizacije nisu ostvarili neki naročiti boljitak u kvalitetu življenja. Realnost je da su pojava globalnih sistema i mehanizama, a naročito negativni uticaji globalizacije, doveli i do preoblikovanja shvatanja globalne bezbednosti, kao i globalnih bezbednosnih rizika.

Globalna bezbednost i bezbednost ličnosti

Bezbednost je široko definisan i dobro istražen pojam u stručnoj literaturi. Ona, međutim, nakon Drugog svetskog rata dobija različite nove komponente i dimenzije. Tako se više ne govori samo o nacionalnoj (državnoj) bezbednosti, već i o individualnoj bezbednosti svakog pojedinca. Takođe, pojam bezbednosti pojavom i razvijanjem sistema kolektivne bezbednosti u XX veku dobija svoju izrazitu internacionalnu komponentu. Stupanjem pojedinca na međunarodnu scenu kao aktivnog subjekta međunarodnog prava i jačanjem prava ljudskih prava, bezbednost i globalizacija se prepliću i omogućavaju šire shvatanje koncepta bezbednosti. Ona

---

režimu ukoliko ne postoji obaveza izvršavanja odluka nekog supranacionalnog organa – „supranacionalni režim“ u ovom slučaju nije po svojoj prirodi režim, već više deo šire političko-ideološke osnove bezbednosnih politika različitih zemalja, koje ostaju suverene u odlučivanju o konkretnoj realizaciji pojedinačnih mera. Da li će neka država podržati jednu ili više ostalih, zavisi od stepena kohezije njihovih politika, kao i stepena solidarnosti koji je spremna da izrazi u konkretnom slučaju.

se ne posmatra više samo sa klasičnog vojnopoličkog aspekta, već su evidentne i njene društvene, ekonomske, ekološke, tehnološke komponente. U takvoj situaciji se razmišlja o dva nivoa bezbednosti – nacionalnoj i nadnacionalnoj (regionalnoj, globalnoj). U zavisnosti od oblikovanja politike države, ove dve komponente mogu biti manje ili više komplementarne.⁴

Uporedo sa procesima integracije u pojedinim regionima se i dalje dešavaju procesi fragmentacije, najčešće na nacionalnom, odnosno etničkom nivou. Događaji kao što su raspad SSSR-a i SFRJ, kao i građanski ratovi u Africi, koji su obeležili sa stanovišta nacionalne bezbednosti kraj XX i početak XXI veka, ukazali su da neke osnovne ideje nacionalne države još uvek postoje duboko ukorenjene u svesti pojedinaca i grupa. Ova oštra suprotnost evolutivnim naporima Evrope da se u fokus stave pojedinac i etničke grupe a ne granice i države koje gube svoj pređašnji značaj, i danas predstavlja izvor sporenja da li je sistem bezbednosti koji se nazire kvalitetniji od onog koji je preovlađivao od kraja XVII veka i koji je etnicizam i državu kao nacionalnu tvorevinu definisao kao osnovne (i jedine) aktere rasprave o međunarodnoj bezbednosti (Baylis, 2011: 233).

Jasno je ipak da su etnocentrizam i nacionalna država danas u velikoj meri prevaziđeni koncepti. Ako bismo zanemarili određena krizna područja u kojima su sećanja na ratove izazvane nacionalnim tenzijama još uvek sveža i izvršili analizu koji su najveći bezbednosni strahovi stanovništva u najvećem delu sveta, odgovor bi gotovo izvesno bio – glad, siromaštvo, neizvesna budućnost u socijalnom i ekonomskom smislu. Migracije koje su obeležile postkolonijalni period u Evropi i Americi upravo ukazuju na činjenicu da je potraga za boljim uslovima života prevagnula nad bilo kojim nacionalnim i etničkim osećanjima i interesima. Otuda etnocentrična teorija globalne bezbednosti, prema kojoj su države jedini suvereni nosioci prava na kreiranje bezbednosne klime, regionalne i globalne, ne može više dati zadovoljavajuće rezultate – može se reći da je ona zastarela i da se mora značajno korigovati uvođenjem novih bezbednosnih faktora i novih učesnika koji aktivno utiču na bezbednost na mikro i makro nivoima (na primer, velike korporacije, međunarodne nevladine organizacije, pa čak i pojedinac čiji je značajno drugačiji položaj, nastao jačanjem međunarodnog prava ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava, redefinisao način shvatanja bezbednosti i zaštite pretežnih interesa pri vođenju nacionalnih i nadnacionalnih bezbednosnih politika).

Kao jedna od posledica ovih dešavanja u fokus dolazi i bezbednost ličnosti na nadnacionalnom nivou. Bezbednost ličnosti je kompleksan pojam koji obuhvata različite aspekte „bezbednog“ života, koji prevazilaze klasičan koncept bezbednosti u smislu zaštite od fizičkog nasilja i obezbeđivanja osnovnih prava pojedincu unutar države. Fizička bezbednost jeste ostala jedna od važnijih komponenti bezbednosti ličnosti, ali se paleta prava značajno proširila. Takođe, u pojam bezbednosti ulaze i ekonomska bezbednost, koja u širem smislu uključuje ne samo mogućnost ostvarivanja prava na rad i zaradu, već i socijalnu bezbednost koja pretpostavlja socijalno osiguranje (naročito zdravstvenu zaštitu) i socijalnu zaštitu države – ovo su komponente individualne bezbednosti koje su dobile izraziti međunarodni

⁴ Detaljnije o odnosu nacionalne i nadnacionalne bezbednosti: Buzan, 1983.

karakter u doba globalizacije. Takođe, značajne su i bezbednost društva kao celine i politička bezbednost (ovde se pretnja od terorizma prepliće na individualnom i društvenom nivou), kao i bezbednost putem očuvanja čovekove okoline (ekološka bezbednost). Tako individualna bezbednost postaje sinonim za rešavanje različitih problema, kao što su siromaštvo, nepismenost, bolesti, diskriminacija, uskraćivanje ljudskih prava (Archarya, 2011: 480). Kao što će se videti u nastavku teksta, svi ovi aspekti su izuzetno značajni za pojavu i širenje savremenog terorizma, pa se može reći da je individualna bezbednost, tačnije nemogućnost pojedinih država i regiona da je obezbede svojim građanima, jedan od faktora globalne sigurnosti ljudi.

Pretnje bezbednosti koje se javljaju u poslednjim decenijama takođe značajno utiču na promenu shvatanja bezbednosti. Nakon hladnoratovske ere u kojoj je dominirao vojno-politički sukob država, nastupa period u kojem se, kao posledica okončanja hladnog rata, javljaju sukobi koji u osnovi imaju nacionalne, etničke ili religijske razlike. Ovi sukobi se ne poklapaju nužno sa državnim granicama (naprotiv, uglavnom vode raspadu država iznutra i stvaranju novih država), a njihova brutalnost i postojanost jasno upućuju na zakasnelo buđenje nacionalnih ideja. U senci ovih događaja, ponekad i kao njihova direktna ili indirektna posledica, narasta i razvija se novi koncept terorizma. I pre događaja od 11. septembra 2001. međunarodni terorizam je percipiran, uz transnacionalni organizovani kriminal, kao specifična pretnja nadnacionalnoj i nacionalnoj bezbednosti istovremeno. Načini ispoljavanja međunarodnog terorizma umnogome su specifični i ne uklapaju se u klasičnu viziju globalne bezbednosti u kojoj je glavni cilj ka postizanju svetskog mira uravnoteženje interesa država. Savremeni međunarodni terorizam odlikuju, između ostalih, i sledeće specifičnosti: metod i organizacija delovanja (globalno-adaptibilni terorizam), nepostojanje ili široko definisanje političkog povoda ili cilja, nekonvencionalni metodi i oružja delovanja, veze sa organizovanim kriminalom i nespecifični izvori finansiranja, kao i nemogućnost klasične reakcije države na „nevidljivog neprijatelja“ (asimetrični rat) (Reljanović, 2007: 36–47).

Kao direktna posledica nove prirode pretnje bezbednosti, javljaju se i nove ideje o tome kako bi globalna bezbednosna saradnja trebalo da izgleda. K. Deutsch definiše bezbednosnu zajednicu kao grupu ljudi koja se integrisala kroz institucije na određenoj teritoriji sa ciljem da omogući miran život zajednici. B. Mabee direktno dovodi u vezu globalizaciju i novi pojam bezbednosti: „U uslovima globalizacije ne postoji tradicionalni fokus na bezbednost države-nacije, jer (ovakav pristup, *prim. aut.*) više nije u stanju da osigura da se nešto nepredviđeno neće dogoditi, budući da se promenila širina koncepta bezbednosti (od isključivo nacionalnog nivoa, ka globalnom i lokalnom istovremeno) dok su određene funkcije države sada integrisane u institucijama na drugim nivoima. Posledice ovoga na strukturu međunarodne zajednice ili sveta su značajne, jer su funkcionalni aspekti država dodatno integrisani na međunarodnom i globalnom nivou.“ (Mabee, 2009: 243). Sa druge strane, ima i onih koji još uvek daju tradicionalne definicije bezbednosti. R. Jervis na primer definiše „bezbednosne režime“ kao grupe država koje saraduju sa ciljem da reše međusobne konflikte (Mabee, 2009: 238). Ono što je sigurno jeste da tradicionalna nacionalna („vestfalijska“) koncepcija države mora biti preoblikovana i modifikovana u skladu sa promenama koje donosi globalizacija. To, međutim, ne

znači njen kraj – naprotiv, države su trenutno (i još dugo će biti) osnovni kreatori i akteri globalnih politika, uključujući i bezbednosnu politiku. Ali svoju ulogu moraju prilagoditi realnosti i ustupiti deo scene drugim legitimnim akterima koji su se pojavili. Sa druge strane, državna reakcija na nove pretnje takođe mora biti prilagođena – osim što se kao bezbednosna pretnja pojedinačnoj državi, regionu, ili globalnom miru mogu pojaviti jedna ili više drugih država, bezbednosna pretnja na nadnacionalnom nivou mogu biti i druge organizacije. Novi koncept terorizma je, kada je o tome reč, veoma jasno upozorio na to kakve su posledice ignorisanja izmenjene realnosti.⁵

Uticaj globalizacije na pojavu savremenog terorizma

Globalno društvo podrazumeva i globalne probleme, ali i globalnu solidarnost u njihovom rešavanju. Aktuelna globalizacija, ponikla na zapadnim vrednostima prava, morala i ekonomije, nije, međutim, uvek imala isti efekat na sve društvene, religijske, nacionalne grupe i države. Iako je za pojavu savremenog terorizma odgovorno više faktora, globalizacija se tako može direktno dovesti u vezu sa rađanjem antizapadnih ideja, koje su kasnije odgajane na jedinstvenom vezivnom tkivu – religiji – koja je (zlo)upotrebljena kao važan politički ujedinjujući faktor u inače veoma šarenolikom okruženju u kojem je moderni teror nastao kao ideja. Može se zapravo reći da je globalizacija ubrzala promene koje su dovele do prerastanja terorizma iz transnacionalnog u globalni fenomen, a kasnije i omogućila bolju organizaciju, koordinaciju i izvršavanje napada širom sveta (putem upotrebe savremenih tehnologija) i dalju promociju ideje straha (kroz globalne medije) (Kiras, 364–380).

A. K. Cronin savremene teroriste deli u četiri kategorije, prema ideološkoj opredeljenosti, odnosno motivaciji za delovanje: teroristi-levičari, teroristi-desničari, etnonacionalisti ili separatisti i religijski teroristi. Pritom su trenutno u žiži interesovanja pripadnici poslednje navedene kategorije, dok su ostali imali svoje trenutke tokom XX veka i još uvek ponekad dospeju u centar pažnje ali se smatraju daleko manje opasnim od „svetih terorista“.⁶

S. Burchill navodi da je pojava novog talasa terorizma bila veoma ozbiljna ali i veoma neočekivana. Vezu između globalizacije i savremenog antizapadnog terorizma on vidi isključivo u tome što je ova nova bezbednosna pretnja jedna od glavnih prepreka daljem približavanju zapadnog i arapskog sveta (Burchill, 2009: 73). Sa ovim poslednjim stanovištem nikako se ne bismo mogli složiti. Tačna je tvrdnja da su teroristi relativno slaba pretnja savremenom društvu u celini i idejama tržišnog liberalizma i ljudskih prava na kojima globalizacija (uglavnom) počiva, ali se niko ne mogu zanemariti upravo procesi globalizacije u širem kontekstu kao jedni od

⁵ Kao što je sasvim efektno primetio R. Dworkin: „Možemo da zauzmemo Kabul i Bagdad, ali ne postoji mesto Teror u kome teroristi žive.“ Ronald Dworkin, „Terror & the Attack on Civil Liberties“, *New York Review of Books*, 6. novembar 2003, str. 40. (Citirano prema: Dimitrijević, 2004: 75).

⁶ U originalnom tekstu na engleskom jeziku upotrebljen je termin „sacred terrorists“ pod znacima navoda i ne bi ga nikako trebalo shvatiti doslovno (Cronin, 2002–2003: 39). Inače, Cronin i sam primećuje da je njegova podela relativna, s obzirom na to da se vrlo lako dve od četiri motivacije mogu isprepletati, na primer separatizam i religijska motivacija.

uzročnika pojave savremenog terorizma. Zapadna politika, naročito politika SAD prema Bliskom i Srednjem istoku, izvor je netrpeljivosti prema zapadnom svetu decenijama unazad, od stvaranja izraelske države. Ne može se nikako reći da je savremeni terorizam „došao niotkuda“ i da je time iznenadio svet. Iznenadujuća je svakako bila dimenzija njegovih rušilačkih sposobnosti, ali ni Al-Kaida ni Osama bin Laden nisu bili novost u američkim, evropskim i svetskim bezbednosnim krugovima 2001. godine, kada su izvedeni do sada najrazorniji napadi u SAD.

Sa druge strane, mora se napomenuti da je državni reakcionizam daleko više iznenadujući od pojave terorizma. Počev od 2001. godine, mnogi potezi koji su do tada smatrani nezamislivim, ili u najmanju ruku komplikovanim za realizaciju bez izuzetnog kompromitovanja država na unutrašnjem i spoljnom planu, povučeni su bez imalo osećaja za posledice koje će izazvati na globalnom nivou. Terorizam je dakle ipak, koliko god slabašan bio u poređenju sa moćnim državama, uspeo da ostvari jedan od svojih najvažnijih neposrednih ciljeva:⁷ izazvao je (iracionalan) strah kod građana i isprovocirao je reakciju država koja je dovela do znatnog sužavanja pojedinih prava građana, uključujući i apsolutna prava na život i zabranu torture, zloupotrebu ovlašćenja koja su državne institucije same sebi pripisale u borbi protiv terorizma, kao i niz kršenja osnovnih principa međunarodnog prava i otpočinjanje ratnih avantura u više zemalja pod izgovorom „rata protiv terorizma“. Otuda će svi ovi aspekti biti pojedinačno analizirani.

Preispitivanje (ne)legalnosti ratovanja

Pojava savremenog terorizma nije bitnije uticala na proces kontinuiranog opadanja značaja Ujedinjenih nacija u očuvanju svetskog mira ali je dovela do upečatljivijeg disbalansa u gledanju na problem rešavanja terorističke pretnje ne samo u odnosima Istok – Zapad, već i između samih zapadnih država. Opšte je poznata činjenica da je rat zabranjen, da je upotreba prava na samoodbranu jasno definisana, kao i da postoji jasno određena procedura kako se može upotrebiti oružana sila protiv neke suverene države. Napadi od 11. septembra 2001. pokrenuli su čitav niz događaja, koji su vodili ka neminovnom urušavanju koncepta zabrane ratovanja i poštovanja međunarodnog prava. Nakon bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije 1999. godine, koje je tek naknadno „validirano“ rezolucijom Saveta bezbednosti, naredna agresivna akcija bez odobrenja UN dogodila se 2003. godine, napadom na Irak. Tako se došlo do situacije da pojedine države na čelu sa SAD, pod izgovorom borbe protiv terorizma i državnog terorizma, svetske bezbednosti i očuvanja ljudskih prava, stvaraju međunarodni običaj dozvoljenosti oružane intervencije kad god to diskreciono ocene kao nužno, koristeći najrazličitija obrazloženja za koja po pravilu nemaju konkretne dokaze (na primer „lov“ na oružje za masovno uništenje u Iraku, masovno kršenje ljudskih prava upotrebom hemijskog oružja u Siriji), i to u doba kada teoretičari razmišljaju o novim koncepcijama međunarodnih odnosa u kojima globalizacija praktično isključuje pragmatičnost

⁷ „Konačni ciljevi“ islamskog terorizma, kao što su propast zapadne civilizacije ili urušavanje koncepta ljudskih prava u korist šerijatskog prava, nisu dovoljno ozbiljni niti realni da bi se uopšte uzeli u razmatranje.

ratovanja.⁸ Postmoderni rat⁹ je naročito specifičan kao produkt globalizacije – njegova transparentnost zbog medijskog praćenja, kao i prepuštanje privatnim vojnim kompanijama (tzv. outsourcing) većeg dela rizičnih zadataka, na mnogo načina su obezličili patriotsku retoriku koja po pravilu prati ratovanje; sa druge strane, učešće (globalnih) međunarodnih organizacija za pomoć žrtvama, kao i međunarodnih mirovnih misija (UN i Evropske unije), takođe potvrđuje da je globalizacija unela neke pozitivne pomake u rešavanju oružanih konflikata.

Terorizam je tokom prve decenije XXI veka uzrokovao nastanak, odnosno rehabilitaciju, dve veoma kontroverzne doktrine koje su prihvaćene kao deo zvanične spoljne politike u SAD. Prva je doktrina neprekidnog rata, a druga doktrina preemtivnog rata.

Neprekidni rat je određen kao dugotrajan sukob niskog intenziteta, gde je suočavanje sukobljenih strana povremeno i kratkotrajno, a često i posredno. Ovakav opis neprekidnog rata nastao je pre svega imajući na umu iskustva hladnog rata. U kontekstu borbe protiv terorizma, neprekidni rad se javlja kao posledice „nevidljivosti“ neprijatelja, na osnovu čega je potrebno konstantno delovanje određenih (vojnih i obaveštajnih) struktura. U izveštaju Ministarstva odbrane SAD o stanju bezbednosti iz 2006. godine jasno se vide dimenzije ozbiljnosti kojom se pristupilo razradi ove teorije permanentnog ratnog stanja: „Ministarstvo odbrane sačinilo je ovaj izveštaj u četvrtoj godini produženog rata, rata koji je po svojoj prirodi drugačiji. Neprijatelji u ovom ratu nisu tradicionalne konvencionalne vojne snage, već razučene globalne terorističke mreže koje koriste islam da bi ostvarile svoje radikalne političke ciljeve.“¹⁰ Osim što je rat protiv terorizma, prema američkoj doktrini proglašen neprekidnim, on je takođe proglašen i globalnim. Sjedinjene Države su (unilateralno) sebi dale pravo da intervenišu kada god i gde god misle da je potrebno, u zavisnosti od toga da li određena država svojim ponašanjem podstiče, podržava, finansira ili ignoriše razvoj terorističkih grupa koje bi mogle da predstavljaju opasnost po američku bezbednost. Ovakvo široko shvatanje bezbednosti najjače vojne sile na svetu, u čijoj Vojnoj strategiji takođe stoji da američka vojska treba da učini svet „bezbednijim i boljim“,¹¹ uticalo je na pojavu druge komponente strategije borbe protiv terorizma, tzv. preventivnog rata.

Verovatno najpoznatiji primer preventivnog rata¹² jeste akcija Izraela protiv Sirije i Egipta u šestodnevnom ratu 1967. godine, kada je Izrael napao prvi, ali u trenutku kada su ove dve države gomilale svoje vojne trupe na granici sa Izraelom, spremajući se za napad. Politiku preventivne akcije protiv terorizma je tadašnji predsednik SAD Džordž Buš promovisao 2002. godine¹³, a iste godine je pretočena u Strategiju nacionalne bezbednosti. Osnovna načela nove politike su unilateralna

⁸ O savremenim potrebama ratovanja, videti: Levy, 2011: 350–363, Sheehan, 2011, str. 216–228.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Tekst izveštaja može se naći na internet adresi: www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf, 10. 9. 2013.

¹¹ *Ibidem*, str. 11.

¹² U literaturi se upotrebljava i izraz preemtivni rat.

¹³ Zbog toga se često naziva Bušova doktrina, mada je prvi put osnove takve politike obelodanio Donald Ramsfeld, tadašnji sekretar za odbranu SAD, neposredno nakon napada na SAD 2001. godine.

akcija, kada je nemoguće postići dogovor o međunarodnoj podršci spoljnopolitičkim potezima SAD, i preventivna akcija, kao specifičan oblik prava na samoodbranu. Vojna doktrina je stavila u prvi plan činioce koji mogu dovesti do preventivnog rata, odnosno preventivne akcije Vojske SAD u inostranstvu (koja se može odobriti i kada ne postoji relevantna odluka Ujedinjenih nacija).¹⁴ Ovako postavljena strategija SAD neminovno urušava uticaj i snagu UN kao jedine organizacije koja ima nadležnost da odlučuje o upotrebi sile, pritom se opasno poigravajući sa legalitetom svojih odluka u svetlosti važećeg međunarodnog prava. Ove činjenice su sasvim sigurno uticale na odsustvo podrške akcijama SAD od strane nekih evropskih saveznika u Iraku, kao i nadalje.

Unilateralne akcije država iz perioda pre napada na SAD 2001. godine nisu novina i naslanjale su se u velikoj meri na teoriju preventivnog udara na teroriste pre nego što ovi postanu funkcionalni i sposobni da izvrše napad na neki od ciljeva koji su vezani za državu koja je preventivno reagovala.¹⁵ Ujedinjene nacije su često osuđivale takve akcije, ali su reakcije po pravilu dolazile nakon završetka napada, i ograničavale se na verbalno prekoravanje, bez konkretnih mera ili dovođenja u vezu „odvraćajućeg“ napada koji je izveden bez adekvatnog osnova, sa aktom agresije. Iako su u prvoj deceniji XXI veka ponovo pokrenute inicijative nekih država da se Povelja UN tumači u skladu sa navedenom praksom, one su naišle na otvoren otpor ubedljive većine država. U prilog opstanku negativnog raspoloženja većine ide i činjenica da pojedine države ispoljavaju interes za „legalizaciju“ svojih postupaka iz ličnih interesa, odnosno u svetlu svojih trenutnih spoljnopolitičkih aspiracija i problema, a ne iz težnje da iskreno utiču na uspostavljanje novog ekstenzivnog tumačenja radi obezbeđivanja univerzalnih mehanizama zaštite od bilo koje buduće terorističke opasnosti. Ono što je naročito opasno u tom kontekstu jeste urušavanje unutrašnjeg suvereniteta država, koje su faktički nezaštićene od spoljnog „sankcionisanja“ za postupke koje sprovode prema svojim građanima. Čak i kada su u pitanju postupci kojima se negiraju osnovna prava građana, uključujući i ljudska prava, tzv. humanitarna intervencija¹⁶ jednostavno nije u skladu sa međunarodnim pravom – tim pre što najnoviji događaji potvrđuju da kod onih država koje intervenišu, ne postoji težnja za istraživanjem problema i mirnim rešavanjem spora, već se automatski aktivira vojno rešenje.¹⁷

Kako sve navedeno utiče na proces globalizacije? Sasvim sigurno negativna praksa zapadnih država koje predvodi SAD, neuverljive doktrine koje opravdavaju vojne intervencije i praktično daju suvereno pravo državama da odlučuju samostalno

¹⁴ „Američka odgovornost prema istoriji je da odgovori na terorističke napade i oslobodi svet zla“ (iz govora Džordža Buša u Nacionalnoj katedrali u Vašingtonu, 14. septembra 2001).

¹⁵ Više o najvažnijim unilateralnim akcijama država: M. Reljanović, *Međunarodna saradnja u suzbijanju terorizma*, str. 143–150.

¹⁶ Teoretičari koji zastupaju ideju humanitarne intervencije ističu argument da suverenitet države proističe iz njene dužnosti da zaštiti svoje građane; kada ona to ne čini ili ne može da čini, gubi suverenitet. Takođe, aktuelne su i teorija o humanitarnoj intervenciji kao „pravdom ratu“, kao i jedna koja je sasvim na tragu ideja globalizacije – o opštoj humanosti, prema kojoj su ljudi dužni da pomažu jedni drugima da sačuvaju i odbrane svoja ljudska prava (Belamy, Wheeler, 2011: 513).

¹⁷ U aktuelnom trenutku svi navedeni problemi se ponovo mogu uočiti, povodom debate o napadu na Siriju.

o upotrebi sile u međunarodnim odnosima, samo produbljuju jaz između istoka i zapada, naročito između SAD i arapskog i muslimanskog sveta. Tako se praktično dolazi do apsurdna da nije agresivni islamski terorizam glavna prepreka širenju globalizacije, već je disproporcionalna vojna reakcija na pojavu terorizma ono što predstavlja glavnu kočnicu politike tolerancije i međusobnog razumevanja i uvažavanja. Uostalom, teorija hegemonističkog realizma o prenosu vlasti kaže da hegemoni koriste svoju snagu da kreiraju političke i ekonomske strukture i norme ponašanja koje istovremeno stabilizuju sistem i jačaju njihovu bezbednost (Levy, 2011: 354–355). Ova definicija mirnog preuzimanja vlasti hegemonu neodoljivo podseća na varijantu (zlo)upotrebe globalizacije, pa stoga nije ni čudno što su pokušaji svrgavanja različitih autoritarnih režima u oblasti Severne Afrike i Bliskog i Srednjeg istoka od strane zapadnih zemalja predvođenih SAD, doživljeni kao pokušaj nametanja pravila zapadne globalizacije „slobodnim narodima“.¹⁸

Počeci antizapadnog terorizma u centralnoj Aziji i na Srednjem istoku

Savremeni terorizam nastao je na događajima koji su obeležili kraj hladnog rata i raspad Sovjetskog Saveza. Njegovi uzroci se mogu naći u nesrećnom sledu događaja koji je region Centralne Azije stavio u žižu vojnopolitičkog interesovanja, da bi nakon završetka ratne avanture SSSR-a u Avganistanu prepustio njegove stanovnike siromaštvu koje ih je dovelo u beznadežan položaj.

Kada je SSSR ušao u oružane sukobe u Avganistanu, činilo se da će izvojevati laku i brzu vojnu pobjedu. Međutim, SAD su naravno automatski stavile u fokus svoje bezbednosne politike jačanje vojnog prisustva u toj zemlji, tako da je rat u Avganistanu zapravo bio još jedno od „ogledala“ hladnog rata i indirektno sukobljavanje dve supersile. Sa druge strane, Saudijska Arabija je prepoznala avganistansku krizu kao dobar oslonac za učvršćivanje svog nezvaničnog položaja lidera muslimanskog sveta, a naročito za pojačanje svog prisustva u regionu Centralne Azije. Tako su se ove dve države sa različitim uređenjima, politikom, pa čak i sistemima vrednosti, našle kao (spontani) saveznici protiv Sovjeta. SAD su, međutim, imale značajne probleme sa protokom informacija, jer CIA nije imala dovoljno razvijenu lokalnu mrežu. Otuda je doneta strateška odluka da se kao saveznik u tom pogledu koristi izuzetna mreža operativaca Pakistana, odnosno bezbednosne službe te države. Tako i Pakistan počinje da igra svoju ulogu u avganistanskom sukobu, i to vodeći tradicionalno promenljivu politiku prema Zapadu. Dok su SAD slale pomoć u novcu i opremi, Saudijska Arabija je organizovala i slala paravojne jedinice „mudžahedina“. Avganistanska privreda ni pre sukoba nije bila razvijena i uglavnom se oslanjala na zaostale forme poljoprivrede. Tokom rata, Avganistan,

¹⁸ Sjedinjene Države i saveznici teško da su uspeali da na bilo koji način izgrade političke i ekonomske strukture u tim državama. Govoreći o Iraku, M. Coks napominje da je tu reč o „strateškoj brljotini“ koja nije donela stabilnu demokratiju toj državi, kao ni inspirisala region da se podvrgne ozbiljnim političkim reformama. Sa druge strane, okupacija Iraka poslužila je kao povod za nove terorističke napade, ali i kao značajna politička osnova radikalnim islamistima za dalje regrutovanje terorista (Cox, „From the cold war to the world economic crisis“, u: *Globalization*, str. 76).

međutim, postaje centar proizvodnje i tranzita droge, pre svega heroina. Lokalne vođe Talibana i nove oružane grupe iskoristile su kraj rata i vakuum koji je nastao povlačenjem sovjetskih trupa da uspostave novi režim, koji je opstao sve do kraja 2001. godine, kada su međunarodne snage intervenisale nakon napada na SAD od 11. septembra 2001. godine.

Avganistanska katastrofa je prema nekima značajno ubrzala raspad SSSR-a i pad komunističkog bloka, odnosno otvorila put kraju hladnog rata i „ujedinjenju Evrope“. Posledice ovih događaja su se, međutim, osetile i u Centralnoj Aziji, gde su se 1989. godine SAD faktički povukle, smatrajući svoj zadatak završenim i ostavljajući Pakistan kao najsnažniju regionalnu silu. „Pakistan je ovaj potez smatrao svojom spoljnopolitičkom pobedom, koja mu je omogućila da nastavi agresivnu politiku ujedinjenja muslimanskog sveta, istovremeno nesmetano razvijajući svoj nuklearni program... Uprkos činjenici što su američki analitičari smatrali da se Amerikanci mogu smatrati 'herojima iz senke' avganistanskog sukoba, muslimani u tom regionu nisu delili takvo mišljenje. Američka pomoć je često zanemarivana ili omalovažavana, a pravim pobednicima su smatrani pre svega Saudijska Arabija i Pakistan, koji su istovremeno pokazali potencijal udruživanja muslimanskih država-lidera na putu ka nekom novom svetskom poretku, definitivno različitom od onog o kome se govorilo na Zapadu, u Evropi i Americi“ (Reljanović, 2008: 86–87). Sa jedne strane, dakle, dolazi do jačanja agresivnog muslimanskog učenja, a sa druge region Centralne Azije postaje zaboravljen od sveta, jer se na tom prostoru javljaju mnoge nove države, bivše republike SSSR-a koje su dobile samostalnost, neke i po prvi put u svojoj istoriji. Ruska Federacija nije videla stratešku svrhu u nastavku davanja pomoći Turkmenistanu, Uzbekistanu i Tadžikistanu, i sve je to dovelo do pojave potpunog ekonomskog rasula i izuzetnog siromaštva stanovništva u gotovo svim državama.

U takvom okruženju organizacija Al-Kaida, koju je stvorio za vreme avganistanskog rata saudijski industrijalac Osama bin Laden, otpočinje sa regrutacijom terorista. Osama bin Laden je praktično prognan iz svoje zemlje kada se usprotivio približavanju Saudijske Arabije politici SAD, koje su u međuvremenu ojačale svoje vojno prisustvo u toj zemlji, pod izgovorom odbrane od agresivne politike Iraka Sadama Huseina. Inače antizapadno raspoložen, Osama bin Laden je u činu oduzimanja saudijskog državljanstva našao i lični razlog za mržnju prema SAD. „Al-Kaida regrutuje mlade ljude širom ovog zaboravljenog regiona, dovodi ih u Avganistan i Pakistan na obuku i potom šalje širom sveta, uglavnom u one države u kojima postoji znatna i organizovana islamska zajednica. Oni se tamo školuju, zapošljavaju i – čekaju. Nastaje mreža 'spavača'. Ceo ovaj poduhvat finansiran je novcem koji se dobija od proizvodnje i prodaje heroina... Mladi ljudi koji nemaju nikakvu perspektivu u siromaštvu i bedi centralnoazijskih država u kojima su rođeni, bez mnogo premišljanja prihvataju svoja teroristička zaduženja. Čak iako to znači da se spremaju za sopstvenu smrt, oni su zadovoljni – njihove porodice biće namirene u periodu koji sledi, a oni sami slavljani kao heroji. Prva grupa terorista koja je obučena na ovaj način jesu zapravo veterani avganistanskog sukoba. Oni su još sredinom osamdesetih godina XX veka raspoređeni u mnogim državama Evrope, SAD, na Bliskom istoku. Stvorena je nova struktura, sa veoma nespecifičnim načinom rukovođenja

i delovanja.¹⁹ Pritom, raspad SSSR-a ostavio je čitav niz nerešenih problema i potencijalnih bezbednosnih pretnji, od kojih je jedna od najozbiljnijih odsustvo bilo kakve kontrole u prometu naoružanja, uključujući i nuklearno oružje (Štern, 2004: 117–143). U kombinaciji sa slabom državnom kontrolom pojedinih područja Kavkaza i visokom stopom korupcije, stvorena je gotovo idealna kombinacija za naoružavanje ekstremnih terorističkih grupa koje su se razvile u Centralnoj Aziji.²⁰

Kada je reč o regionu Srednjeg istoka, još od Iranske revolucije 1978–1979. tendencije u ovom delu sveta išle su u korist razvoja netolerantnog islamskog fundamentalizma, plodnog tla za razvoj terorističkih grupa. Iran je pre revolucije bio sekularna država. Reza Pahlavi je bio nezainteresovan za islam i jedino je želeo da uspostavi apsolutističku državu koja bi svoje korene tražila u drevnoj Persiji (Kampanini, 2011: 151) – ovde se može povući jasna paralela sa Irakom Sadama Huseina, koja se u velikoj meri oslanjala na pomoć SAD. M. Kampanini upravo u toj specifičnoj vezi nalazi uzroke uspeha islamske revolucije u Iranu – relativno nerazvijena privreda i društvo koje je počivalo na tradicionalnim vrednostima nisu bili pogodni za brzo „pozapadnjačenje“ i revolucija je došla kao jasan odgovor na nataloženi otpor rušenju drevnih vrednosti i beskrupuloznom kršenju ljudskih prava. Iranska revolucija dala je novi podstrek ideji da je u ime islama moguće napraviti (nasilne) korenite promene u društvu jedne države i uspostaviti „pravu“ islamsku državu (Kampanini, 2011: 152, 156). Novi talas islamizma imao je izrazito odbojan stav prema svemu što dolazi sa zapada, kao i prema globalizaciji koja se posmatra isključivo kao neokolonijalni proces; istovremeno, promovisao je džihad kao sveti rat za jačanje i širenje islama. Konačno, savremena teorija islamizma pokušala je da pomiri islam i društvenu pravdu, iako je imala neprijateljski stav prema hrišćanstvu i komunizmu (Kampanini, 2011: 159). Islamskim vernicima koji su živeli u nemaštini ne samo u Iranu već i mnogim drugim državama u okruženju, ideja o socijalno pravednom islamu bila je daleko bliža od promovisanja zapadnih vrednosti. Ovo je pogodovalo stvaranju novih i jačanju već postojećih radikalnih grupa koje su u narednim decenijama u državama Srednjeg istoka imale manje ili više zapaženu ulogu u vojnopolitičkom smislu. Većina država Severne Afrike, Bliskog i Srednjeg istoka je početkom XXI veka ipak zadržala umereni tok svojih politika u odnosu na islamsko pitanje i „pretnju“ globalizacije (Tunis, Maroko, Jordan, Libija, Irak).

¹⁹ *Ibidem*, str. 88.

²⁰ Kampanini navodi četiri aspekta novog islamskog fundamentalizma: afirmacija neotradicionalističkih stremjenja i povratak na fundamentalni islam zbog neuspeha sekularističkih ideologija preuzetih iz inostranstva koje se nisu primile na domaćem tlu; radikalno shvatanje islama kroz nužnost odbacivanja Zapada kao otelovljenja bezbožništva i imperijalističke pretnje; greške i sebični interesi politike zapadnih zemalja u regionu; nemogućnost umerenih islamskih organizacija da obezbede legitimitet u društvu (Kampanini, 2004: 199). D. Mojsi, sa druge strane, govori o osećaju poniženja arapskih naroda kao motornoj snazi ekstremizma, poniženju koje je počelo još sa formiranjem Izraela: „Poniženje u sebi sadrži osećanje lišavanja u pogledu sadašnjosti, a još više u pogledu budućnosti, budućnosti koja je krajnje suprotna idealizovanoj, slavljenoj prošlosti, budućnosti u kojoj će drugi uslovljavati vašu politiku, ekonomiju, društvo i kulturu. [...] Frustriranost procesom globalizacije uvećava sva ta nataložena poniženja“ (Mojsi, 2012: 73, 87). Zaista, poniženje se čini kao dobra podloga da ekstremni islam i terorizam dobija podršku ne samo kod siromašnih slojeva stanovništva, već i među bogatom i školovanom industrijskom, intelektualnom i kulturnom elitom.

Naličja multikulturalnosti i globalnih interakcija

Globalizacija po svojoj prirodi predstavlja proces koji se ne može okarakterisati kao negativan. Razmene ideja, kultura, umetnosti, ekonomskih i duhovnih dobara, značajnija interakcija među ljudima – sve su ovo elementi koji u teoriji treba da zbližavaju ljude i samim tim utiču na međusobno razumevanje i jačanje kulture tolerancije i ljudskih prava. Proces globalizacije ipak nije ni izbliza tako jednostavan i naivno bi bilo pomisliti da će biti dočekan u svim kulturama i nacijama sa istom energijom, odnosno da će na isti način delovati u različitim podnebljima i tradicijama. Otuda je visok stepen interakcije sa jedne strane zaista omogućio da Evropljani i Amerikanci približe sebe ostatku sveta (i uticao na migracije ljudi iz celog sveta u Evropu i Severnu Ameriku), ali je istovremeno i otkrio različite filozofske, kulturološke i religijske razloge zbog kojih se zapadni moralni sistem, način života, pa i pravni sistem, ne mogu smatrati jedinim prihvatljivim obrascem ponašanja u celokupnom čovečanstvu. Reakcije na proces globalizacije u pojedinim sredinama bile su refleksne i neprimereno žestoke – ovo se pre svega odnosi na pojedine arapske države. Kako navodi J. D. Kiras, nasilje se u tim državama propagira kao jedino efikasno sredstvo protiv nadolazećeg cunamija zapadnjačkih proizvoda i materijalizma, dok se džihad i religija javljaju kao kontramera duhovnom osiromašenju zapada (Kiras, 369–371).²¹ Kada se tome dodaju i agresivni elementi globalizacije i jednostrano nametnute vojne doktrine koje opravdavaju upotrebu sile, posledice hladnog rata i neproporcionalna multipolarnost savremenog sveta u kojoj se određene kulture i nacije (s pravom?) osećaju skrajnuto ako ne i ugroženo, globalizacija dobija sasvim drugu dimenziju percipiranja – ne kao šanse za ujedinjenje sveta, već kao opasnost od hegemonije zapadnjačke filozofije i vojne dominacije zapada.

„Mnogi na Zapadu zbunjeni su činjenicom da islamistički stavovi, uključujući i one ekstremne koji propagiraju nasilje, nailaze na podršku ne samo među sirotinjom i osobama lišenim prava u arapskim i muslimanskim zemljama, već i među stanovništvom relativno visokog društvenog, ekonomskog i obrazovnog statusa. Kao što je to bio slučaj s revolucionarima u Evropi XIX veka, tako se i teroristi u XXI veku ne regrutuju iz redova najsiromašnijih. U stvarnosti, njihovo materijalno stanje i obrazovanje uglavnom su oko proseka, ako ne i iznad njega. Razlog za to je sasvim jednostavan: kultura poniženja pogađa sve nivoe islamskog društva, od najsiromašnijih do najimućnijih, kao i one koji su pod uticajem Zapada“ (Mojsi, 2012: 94–95).²² Ponašanje Zapada prema Istoku, dakle, doživljava se kao arogantno

²¹ Borba protiv globalizacije nema samo ideološku i teorijsku osnovu, već se javljaju i krajnje praktične posledice tog procesa koje se održavaju na svakodnevni život ljudi u siromašnim zemljama, i njihovu percepciju Zapada. Tako, C. Thomas i T. Evans izlažu argumente kako globalizacija može istovremeno uticati i na iskorenjivanje, ali i na širenje gladi, u zavisnosti od toga kako se koriste resursi na raspolaganju (što naravno opet zavisi od politike i pristupa određenim tržištima nedovoljno razvijenih država). Videti Thomas, Evans, 2011: 474.

²² Autor na primer: ukazuje na susret sa imućnim studentima u Maroku, koji su bili oduševljeni globalizacijom kao procesom, ali su imali velike nedoumice u tome kako će se ona odraziti ne njihov život, kulturu, identitet (*ibidem*, str. 15). Upravo zato se kod njih javlja pesimizam povodom procesa globalizacije. Taj pesimizam može samo prerasti u otvoreni antagonizam kada se stavi u kontekst ne-definisane i često agresivne politike pojedinih zapadnih država u njihovom regionu, a naročito kada se takva politika javlja putem ponižavanja svega što ne odgovara standardima zapadnjačkog života.

– i ono je upravo izvor novih sukoba i mržnje, umesto da služi pomirenju i približavanju.²³ Ovaj kontraefekat dodatno su pojačali oružani sukobi u arapsko-islamskom regionu Bliskog i Srednjeg istoka i Severne Afrike, koji su počeli još u doba hladnog rata u Avganistanu, a nastavljeni su kroz Zalivski rat i sve naredne sukobe na tim prostorima. Odnos Zapada prema takvim problemima kretao se od nedefinisanog *ad hoc* pozicioniranja, neujednačenosti reakcija i nedostatka otvorene podrške prodemokratskim snagama u slučajevima Arapskog proleća, pa do kombinacija indirektnog ili otvorenog sukobljavanja, po pravilu bez poštovanja procedura koje nalaže međunarodno pravo, kao u Iraku, Libiji, Siriji. Valjalo bi napomenuti i da ti sukobi nisu doneli nikakvo poboljšanje bezbednosne situacije. Naprotiv, otvoren je čitav niz kriznih žarišta i inače kompleksna politička situacija je praktično dovela do stvaranja niza „posrnulih država“ (engl. *failed states*) koje će sigurno predstavljati izvor nezadovoljstva i unutrašnjih previranja u godinama koje slede (kao što su Avganistan, Irak i Egipat).

Poniženje, dalje, nije samo ekonomske prirode, već je u svesti duboko ukorenjeno kulturološko poniženje. Izuzetan broj emigranata koji su preplavili Veliku Britaniju, Francusku, Španiju, Nemačku u postkolonijalnoj eri, doprineo je približavanju kultura i prevazilaženju prošlosti. Međutim, mnogi emigranti se u novim domovinama osećaju kao građani drugog reda, čak i kada su u pitanju druge i treće generacije emigranata, koje su rođene u tim zemljama i imaju formalno jednak građanskopravni status kao i „starosedeci“. Često se može čuti u medijima i javnom mnjenju kako pojednostavljivanje i predrasude uzimaju maha, izjednačavajući sve muslimane, sve arapske države, označavajući ih kao potencijalne teroriste nezavisno od njihovog ličnog stava, stava zajednice u kojoj žive i ponašanja koje ispoljavaju. Rezultat toga je politička, polna i urbana segregacija pridošlica u Evropi. Ovo kulturološko izdvajanje ostavlja naravno posledice i na ekonomski status tih ljudi. D. Mojsi navodi da je stopa nezaposlenosti kod emigranata u Francuskoj tri puta veća nego kod neemigrantskog stanovništva; sa druge strane, iako predstavljaju samo 15% populacije, čine 70–80% zatvorenika. Oni su rastrzani između identiteta koji su „ostavili“ za sobom i nove domovine koja ih ne prihvata. „U takvim okolnostima primarni identitet mladih ljudi postaje islam: Ako još nisam Francuz, a nisam više Alžirac, zar mi ne preostaje samo da budem musliman?“ (Mojsi, 2012: 97–98). Iako Mojsi to ne ističe izričito, sasvim je jasno iz konteksta koji analizira da priklanjanje islamu nije nešto negativno, samo po sebi. Ali upravo u osećanju poniženja i pojačane religijske svesti o kojima govori, treba tražiti korene radikalnog delovanja. Ljudi koji se osećaju poniženo i odbačeno od društva lak su plen za regrutovanje u terorističke organizacije, često upravo kroz aktivnosti u navodnim religijskim zajednicama i pokretima.

Globalizacija dakle mora biti usmerena ka istraživanju i pomirenju, ne ka nametanju moralnih, etičkih, pravnih normi i rešenja.²⁴ U suprotnom, ona gubi smisao

²³ Otuda istoričar E. Hobsbawm zaključuje da napadi 11. septembra 2001. nisu imali za cilj da potisnu SAD sa mesta jedine svetske supersile i da je poraze, već da je ponize. Izvor: *Man of the Extreme Century*, The Observer, 22. 9. 2002, www.theguardian.com/books/2002/sep/22/history.politicalbooks.

²⁴ U tom smislu nema uporišta ideji koju je F. Fukuyama izložio: da je liberalna demokratija univerzalna ideja bez konkurencije i da islam ne može da bude privlačan nikome izvan okvira islamskog

i postaje samo znamenjski pojam za hegemonizaciju. U prošlosti, Zapad je posmatrao Istok kao nešto egzotično, daleko i interesantno. Takva pozicija odavno ne može da bude istorijski opravdana. Globalizacija je pojačala interakcije između Istoka i Zapada, pa se danas može slobodno reći da su granice gotovo nestale u mnogim sferama. Specifičnosti koje odlikuju Istok moraju biti prihvaćene na Zapadu, baš kako je Istok prihvatio zapadne ideje u različitim sferama života i poslovanja, a naročito kada je reč o filozofiji ljudskih prava koja predstavlja ideološku osnovu globalizacije²⁵. Da se opet izrazimo kroz misao D. Mojsija – u doba globalizacije treba raditi na redefinisaju sopstvene suštine, umesto po svaku cenu tražiti razliku između nas i njih. Jer oni čine deo nas, i obrnuto (Fukuyama, 1992: 34–36). I to je proces koji se ne može zaustaviti, i nema razloga da se zaustavlja jer zapravo predstavlja najvažniji pozitivni proizvod globalizacije – kako to lepo primećuje S. Murden, zapadnjački filmovi i muzika su isto toliko globalni koliko i indijski Bollywood ili južnoameričke serije-sapunice; McDonald's je podjednako globalan kao i kineska ili indijska kuhinja, a Moskva i Sidnej se podjednako smatraju prestonicama kulture kao London, Pariz ili Berlin (Murden, 2011: 419).

Ljudska prava i bezbednost

Kako je V. Dimitrijević pravilno zapazio, terorizam dvostruko ugrožava ljudska prava: sa jedne strane, akt terorizma je uperen na negaciju osnovnih prava na život i fizički integritet čoveka; sa druge strane, država u pokušaju da suzbije terorizam može značajno uticati na obim, ali i kvalitet uživanja ljudskih prava građana (Dimitrijević, 2004: 83–84). Odavno je poznata plitka i neozbiljna izjava da je borba protiv terorizma vožnja autom u kojoj ljudska prava sede na zadnjem sedištu.²⁶ Najveći jaz u komunikaciji Evrope i SAD je nastao upravo 2002. i 2003. godine kada su već opisane doktrine „preventivnog rata“ i „kontinuiranog rata“ postale dominantne u izuzetno agresivnoj spoljnoj politici SAD. Evropska unija kao supranacionalna institucija prepustila je svojim članicama da se odrede prema ratnoj avanturi u Iraku, ali je jasno pokazala da su ljudska prava osnov delovanja i u slučajevima suzbijanja terorizma (Trybus, White, 2007: 157–173).²⁷ Zbog toga dolazi do znatnog razilaženja između EU (i pojedinih njenih članica) i SAD, koje je samo donekle prevaziđeno nakon odlaska Džordža V. Buša sa mesta predsednika SAD. „Ukupno gledano, rat protiv terorizma se svodi na umanjenje prava, manipulaciju medija, represiju i nepriznavanje sopstvene brutalnosti“ (Pettifor, Harding, 2003: 230). Ova ocena može dati jasan odgovor na pitanje kako ostatak sveta gleda na događaje u XXI veku koje deo Zapada smatra „legitimnim odgovorom“ na terorizam.

---

sveta, odnosno da može da zabeleži samo regionalni, a ne i univerzalni uspeh (Fukuyama, 1992: 45–46). Ovo mišljenje upravo pokazuje kakav je odnos dominantnosti zapadnog sveta, koji je doveo do ponovnog povlačenja tako oštre linije između Istoka i Zapada. Pogrešna pretpostavka je i što se o islamu govori kao o globalno nebitnoj religijsko-kulturološkoj pojavi koja je ograničena na jedan region, što ne može nikako biti tačno.

²⁵ Važno je primetiti da su vrednosti ljudskih prava usvojene širom sveta ne kao nametnute, već kao dobrovoljno prihvaćena pozitivna dostignuća civilizacije u celini (J. Donnelly, 2011: 507).

²⁶ U pitanju je izjava sekretara kancelarije Državnog javnog tužioca Australije. Citirano prema: Kerr, 2005.

²⁷ Više o kršenju ljudskih prava u „ratu protiv terorizma“, u: Reljanović, 2007: 166–193.

Kao jedan od odgovora na agresivno zanemarivanje ljudskih prava u borbi protiv terorizma nastala je i (nezvanična) lista OEBS-ovih principa međunarodnog prava koji se moraju poštovati pri svakom osmišljavanju i sprovođenju strategija za borbu protiv terorizma. Ti principi su: poštovanje prava na jednakost i zabrana diskriminacije; poštovanje ljudskih prava u vanrednom stanju; poštovanje normi međunarodnog krivičnog prava; i uspostavljanje odgovornosti država za delovanje nedržavnih aktera (*Countering Terrorism, Protecting Human Rights*, 2007: 80). Poznato je da svako ukidanje ili ograničavanje ljudskih prava mora biti opravdano, proporcionalno i privremeno, a pojedina ljudska prava se ne mogu i ne smeju ograničavati ili ukidati. „Ljudska prava nisu proizvod jedne politike, vlasti, pokreta. Ona predstavljaju akumulaciju civilizacijskih vrednosti generacija koje su radile na stvaranju demokratskog, prosperitetnog društva zasnovanog na zajedničkim vrednostima, uz poštovanje međusobnih različitosti. To su vrednosti koje čine savremeni društveni identitet pojedinca ili grupe. Ljudska prava su u tom smislu vrlina koje se nacije ne mogu i ne smeju odreći, nasleđe koje se mora negovati i dalje razvijati... Terorizam donosi strašne patnje, ali se niko ne sme poistovetiti sa svojim zlotvorom. SAD su u periodu posle 11. septembra 2001. naišle na neviđenu podršku i solidarnost ostatka sveta. Kada je ta solidarnost nestala? Onda kada su američka spoljna politika i njeno postupanje počeli da se neznatno razlikuju od terorističkih metoda protiv kojih se SAD zvanično bore“ (Reljanović, 2007: 191–192).

Globalizacija se otuda, bar u bezbednosnom smislu, u mnogim krajevima planete poistovećuje sa pojmovima hegemonije, „svetskog policajca SAD“ i sl. Ovo nije karakteristično samo za slučajeve koji se vezuju za terorizam, kao ni isključivo za muslimanske ili arapske države. Latinoameričke zemlje ustale su u odbranu svojih suverenih prava nakon što je, na zahtev SAD, avion sa predsednikom Bolivije morao prinudno da sleti u Beč jer mu nekoliko evropskih zemalja nije dozvolilo prelet preko svojih teritorija zbog sumnje da se u avionu krije E. Snouden, „duvač u pištaljku“ američke Agencije za nacionalnu bezbednost.²⁸ Ovakvi diplomatski incidenti²⁹ ne samo što ne doprinose ugledu SAD – već naprotiv – pokazuju da postoji refleksna podređenost suverenih država zahtevima jedine supersile, čak i kada oni nisu u skladu sa međunarodnim pravom i unutrašnjim poretком jedne države. Sasvim je logično da ovakvo postupanje neće doprineti jačanju prihvatanja procesa globalizacije, nego naprotiv ostavlja zemlje određenih regiona da se jasno ograde od učešća u sličnim poduhvatima. Takođe, ovakav razvoj događaja odlično je „gorivo“ za dalje narastanje antizapadnih i antiameričkih pokreta, koje u izvesnom broju slučajeva organizuju i predvode upravo teroristi.

²⁸ www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/1353368/Morales+poleteo+ku%C4%87i,+Bolivija+besna.html; www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=07&dd=04&nav_category=78&nav_id=729101, pristupljeno 10. 9. 2013. godine.

²⁹ Gotovo smešno je delovao pokušaj da se Snouden označi kao terorista zbog odavanja državnih tajni, zapravo informacija koje su potvrdile da SAD neovlašćeno prisluškuju ogroman broj svojih i stranih državljana širom sveta. Francuska se javno izvinila Boliviji, Španija je pokušala da se opravda time da su joj dostavljene pogrešne informacije u vezi sa slučajem, dok Vašington nije uputio nikakvo izvinjenje, niti pojašnjenje događaja u Beču.

Zbog toga poštovanje ljudskih prava direktno utiče na suzbijanje osećanja straha i poniženosti o kojima je bilo reči, i jedan je od mogućih nastavaka priče o globalizaciji. Nažalost, analize trenutne politike SAD idu u prilog tezi da to nije verovatan razvoj događaja u bliskoj budućnosti. Zbog toga će i globalizacija, baš kao i ljudska prava, nastaviti da budu kolateralna šteta agresivnog rata protiv terorizma, čije je sprovođenje i opravdanje odavno prevazišlo racionalna objašnjenja. Ono što, međutim, naročito zabrinjava jeste činjenica da države (zvanična) objašnjenja više ni ne daju, kao i da sve češće u ovoj izuzetno osetljivoj oblasti sve zavisi od samovolje kreatora politika država zapada, što je izuzetno ironično – u onim državama u kojima su ljudska prava kao koncept nastala, ona sada imaju samo sekundarnu ulogu.

Zaključak – globalizacija kao proces sa dva lica

Nije realno da globalizacija dovede do toga da transnacionalne tvorevine zamene tradicionalnu ulogu država (Carlsnaes, Risse, Simmons, 2010: 268). Globalizacija mora biti sredstvo približavanja nacija, a ne cilj u smislu nametanja jedinstvenog sklopa sistema moralnih i pravnih vrednosti, koji je preovlađujući u zapadnom svetu. Otuda globalizacija mora biti percipirana kao izuzetna šansa da se međupovezanost uzrokovana ekonomskim i tehnološkim napretkom, čije se „posledice“ već decenijama osećaju u približavanju kultura istoka i zapada, nadogradi stvaranjem globalnog sistema vrednosti koji će se bazirati na korpusu ljudskih prava i vladavine prava. To ne sme značiti unifikaciju država i nacija, već naprotiv shvatanje, prihvatanje i tolerisanje različitosti u zajedničkom suživotu ljudi širom planete.

Glavna prepreka ovakvom nesumnjivo pozitivnom ishodu globalizacije nije terorizam koji, uprkos svojoj spektakularnosti i medijskom prostoru koji zauzima, ne predstavlja najvažniju brigu svetske zajednice.³⁰ Najvažniji „protivnik“ globalizacije trenutno je politika koju sprovode SAD. Kako K. Waltz ispravno primećuje, u odsustvu kontrasnaga koje bi im se suprotstavile, SAD postaju okrenute isključivo unilateralnom rešavanju pitanja u međunarodnim odnosima, tj. koncipiraju svoje akcije onako kako odgovara njihovim užim interesima zanemarujući mogućnost postojanja drugačijeg tumačenja situacije ili drugačijih rešenja u realizaciji ideje novog svetskog poretka. Pritom se one oslanjaju na svoju vojnu snagu daleko više nego na racionalne argumente, solidarnost, zajedništvo, udruživanje i slične principe na kojima su se međunarodna zajednica (a i ceo proces globalizacije) izgrađivali prethodnih decenija. Rat protiv terorizma samo je još jedan od izraza takve politike, i izgovora da se sa njome nastavi i u budućnosti (Booth, Dunne, 2002:

³⁰ Jako je upečatljivo poređenje koje je u tom smislu dao T. G. Eš: u napadima od 11. septembra 2001, poginulo je više od 3.000 ljudi; istog dana u svetu je umrlo oko 30.000 dece, od gladi ili izlečivih bolesti. Broj ljudi koji umru od neuhranjenosti ili bolesti koje se mogu izlečiti u toku svake godine je oko 20 miliona, od toga oko 10 miliona dece. On povlači jezivu paralelu između veličine Londona i broja dece koja su izložena životnim uslovima ispod minimuma potrebnog za opstanak: „Molim vas da se zaustavite na trenutak i zamislite London u potpunosti naseljen umirućom decom.“ T. G. Eš, *Slobodan svet*, Beograd, 2006, str. 169.

348–353).³¹ Odnos terorizma i individualne države nije takav da je terorizam pretinja koja može urušiti unutrašnji poredak (osim u slučaju „propalih država“, kojih nema u zapadnom svetu). Otuda je logično što je svet zatečen neproporcionalnom reakcijom država na reorganizaciju i jačanje savremenog radikalnog islamskog terorizma, oličenog u Al-Kaidi. Takođe, sasvim je izvesno da SAD priču o terorizmu plasiraju kao podlogu za širenje svog vojnog prisustva u svetu, što takođe ne može naići na pozitivne reakcije i prihvatanje od strane drugih država.³²

Literatura

1. Baylis, S. Smith, Owens P. (ed.s), *The Globalization of World Politics*, Oxford, University Press, 2011.
2. Booth, K. i Dunne T. (eds.) *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order*, Basingstoke, 2002.
3. Burchill S. et al., *Theories of International Relations*, New York, 2009.
4. Buzan, B., *People, States and Fear*, London, 1983.
5. Carlsnaes, W. T. Risse, B. A. Simmons (eds.), *Handbook of International Relations*, London, 2010.
6. *Countering Terrorism, Protecting Human Rights*: OSCE/ODIHR, Varšava, 2007.
7. Cronin, A. K., *Behind the Curve: Globalization and International Terrorism*, *International Security* 27(3), 2002–2003.
8. Dimitrijević, V., „Terorizam i ljudska prava“, u: *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo 2000–2003*, Beograd, 2004.
9. Dworkin, R., „Terror & the Attack on Civil Liberties“, *New York Review of Books*, 2003.
10. Eš, T. G., *Slobodan svet*, Beograd, 2006.
11. Friedman, T., *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*, New York, 2005.
12. Fukuyama, F., *The End of History and The Last Man*, London, 1992.
13. Gilpin, R., *Global Political Economy*, Princeton University Press, 2001.
14. Harvey, D., *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Condition of Cultural Exchange*, Oxford University Press, 1989.
15. Kampanini, M., *Istorija Srednjeg istoka*, Beograd, 2011.
16. Mabee, B., *The Globalization of Security*, London, 2009.
17. Mojsi, D., *Geopolitika emocija*, Beograd, 2012.
18. Pettiford, L., Harding, D., *Terrorism, the New World War*, London, 2003.
19. Reljanović, M., „Međunarodna saradnja u suzbijanju terorizma“, magistarski rad, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, 2007.
20. Reljanović, M., „Savremeni terorizam i međunarodno pravo“, *Nauka, bezbednost, policija*, broj 2, 2008.
21. Scholte, J. A., *Globalization: A Critical Introduction*, London, 2000.
22. Štern, Dz., *Ekstremni teroristi*, Beograd, 2004.
23. Tasić, Đ., *Međunarodna pravna svest*, Beograd, 2002.
24. Trybus, M., White, N. D., *European Security Law*, New York, 2007.

³¹ Waltz naglašava da pojava savremenog terorizma nije promenila glavni postulat na kojem se zasnivaju međunarodni odnosi nakon završetka hladnog rata – postojanje jedne supersile koja nema kontrabalans na svetskom nivou. Citirano prema: Burchill, 2009: 83.

³² *Ibidem*.

TERRORISM AND GLOBALISATION

Abstract: There is no consensus in opinion what is the substance of terms „globalisation“ and „terrorism“. However, these two phenomenon are closely interconnected. Usually, terrorism is perceived as one of the main obstacles of globalisation of world society. It seems that their relation is much more complicated and that it encompasses several more dimensions, including security and use of force, but also many different forms of interactions between people that merge, or dissolve, global society – language, culture, religion, etc. That is why globalisation in this paper has been analysed from the point of West–East relations, in an attempt to explain how different civilisations perceive each other, but also how do they get together around common ideas and ideals. Creation of supranational components is of extreme importance for globalisation process. However, that does not subtract importance to politics and acts of individual states, especially at Near and Middle East. Bearing that in mind, analysis has been focused at different concrete problems that emerged as consequence of embracing globalisation, or imposing one, as well as social and economic consequences in those states that feel left out of these global processes. All this has one goal – to spot mechanisms how both West and East can react on threat of new forms of terrorism with non-military means, in true spirit of tolerance and human rights which were initial ideas of globalisation as world-wide accepted achievements of global society. Special attention was given to new perception of usage of force and legality of war in the anti-terrorism context, as well as social, religious and cultural roots of the new wave of Islamic-based terrorism. Paper contains answers to many questions; some of these do not seem likely or realistic in current development of world politics and layout of military power. But they could be used as significant arguments in order to stop misuse and abuse of the globalisation processes as an instrument for achieving hegemonic goals, as well as to help in spreading noble universal ideals which truly represent common heritage of mankind.

Keywords: globalization, terrorism, global security, international regimes, foreign policy, USA, human rights